

*'Bach zoekt naar
noten die klankruimte
geven aan de betekenis
en gevoelswaarde van
de evangelietekst'*

Ieder jaar rond de kerstdagen luisteren wereldwijd talloze mensen naar het Weihnachts-Oratorium van Bach. Maar waar luisteren zij naar? Waarom raakt het hen? Voor hun boek over het Weihnachts-Oratorium van Bach kozen auteurs Ad de Keyzer en Paul Verheijen voor de intrigerende titel: Bachs Kerst-Passie. Maar waarom zou je dit gezongen Kerstverhaal een Passie noemen? Een tipje van de sluier: Bach vertelt in zijn Weihnachts-Oratorium niet alleen wat er gebeurde met Kerst, maar vooral waarom juist dit verhaal ons nog altijd zo diep raakt. Lees, luister en ontdek.

Het Kerstoratorium van Bach

Een weg van kribbe naar kruis

TEKST AD DE KEYZER EN PAUL VERHEIJEN

Kerstmis zonder kerstmuziek is voor veel mensen geen kerst, maar de kerstmuziek die Johann Sebastian Bach zo'n driehonderd jaar geleden componeerde zul je in het tuincentrum of op Sky Radio Christmas niet zo gauw horen. Bach schreef zijn muziek weliswaar voor Kerstmis, maar niet voor een warme kerstsfeer in de huiselijke kring. Hij schreef het voor de liturgische viering in de kerk. En kerkmuziek vindt niet zo gemakkelijk de weg naar het tuincentrum en dus is zij bij velen onbekend. Die onbekendheid kleeft ook aan het Weihnachts-Oratorium.

Nadat Bach het in 1734/1735 had voltooid en uitgevoerd, bleef het in de la liggen totdat het pas weer in 1857 voor het eerst in Berlijn werd uitgevoerd.

DE TWAALF DAGEN VAN KERSTMIS

Johann Sebastian Bach (1685-1750) is opgegroeid binnen de Lutherse traditie, de belangrijkste protestante stroming in Duitsland. Kerstmis werd in de Lutherse kerk gevierd gedurende maar liefst twaalf dagen: van 25 december tot en met 6 januari. Op zeven dagen was er in de kerk een speciale liturgische viering: eerste, tweede, derde kerstdag, de zondag

na Kerstmis, Nieuwjaarsdag, de zondag na Nieuwjaar en tot slot Driekoningen. Maar omdat Eerste Kerstdag elk jaar op een andere dag in de week valt, komt het niet vaak voor dat al die zeven kerkelijke hoogtijdagen er ook daadwerkelijk zijn. Toen Bach zijn kerstoratorium maakte voor de feestdagen tijdens de jaarwisseling 1734/1735 viel Tweede Kerstdag op zondag en in dat jaar was er daarom geen 'aparte' zondag na de drie kerstdagen. Toen waren er dus zes feestdagen. Die zes feestdagen waren voor Bach aanleiding om zijn Weihnachts-Oratorium dat hij als een geheel bedacht heeft, te verdelen over die zes hoogtijdagen. Daarom heeft dit werk zes delen die ook wel 'cantates' worden genoemd, omdat Bach dergelijke cantates altijd componeerde en uitvoerde voor de kerkdienst op zondag. Die cantate was een vast onderdeel van de dienst. Zij sloten namelijk nauw aan bij de Schriftlezingen die op die zondag

gelezen werden. We mogen ze beschouwen als een meditatieve, biddende verwerking daarvan.

DE ZES DELEN VAN HET ORATORIUM

Bachs uitgangspunt voor elk van die zes delen van het Weihnachts-Oratorium was een gedeelte uit de twee kerstverhalen uit het Tweede Testament: die van Lucas en Matteüs. Hij begon met vier achtereenvolgende stukken uit het Lucasevangelie voor de delen op eerste, tweede, derde kerstdag en Nieuwjaarsdag. Voor de zondag na Nieuwjaar en Driekoningen koos Bach twee delen uit het Matteüsevangelie. Deze keuze geeft aan de zes delen van het hele oratorium een hechte opbouw.

De Bijbelverzen worden gezongen door de tenor, de 'evangelist'. Hij is de verteller die in alle zes delen het kerstverhaal 'voorleest'. Bach gebruikt de Bijbelvertaling van Martin Luther om deze voor de evangelist te toonzetten. Het is heel bijzonder dat wij Bachs uitgave van deze vertaling inclusief commentaar – de Calovbijbel – kunnen raadplegen omdat Bach deze drie dikke banden die nauwelijks te tillen zijn, in zijn boekenkast had staan. Zij zijn na zijn dood bewaard gebleven en in facsimile prachtig uitgegeven.

Als de evangelist aan het woord is geweest, maakt Bach ruimte om ons als luisteraars te helpen ons de evangelieboodschap eigen te maken die we net gehoord hebben. Bach kreeg hiervoor poëtische teksten aangereikt die op een mediterende en biddende wijze de betekenis van het kerstverhaal onder woorden brachten in recitatieven en aria's. Daarnaast had Bach nog een derde mogelijkheid om de tekst van de evangelist te 'actualiseren': een koraalstrofe. Koralen zijn de kerkliederen die iedereen zong in de kerk op zondag. Daar was elke kerkganger mee vertrouwd en Bach voorzag deze liederen van een smaakvolle en vaak geraffineerde vierstemmige zetting voor zijn vocalisten en instrumentalisten. Hier lag voor Bach een mogelijkheid om de traditionele kerstliederen die men in Leipzig graag zong op te nemen in zijn kerstoratorium, wat hij natuurlijk ook deed.

IK MAG HIER AAN UW KRIBBE STAAN

Als voorbeeld van wat Bach in zijn Weihnachts-Oratorium heeft gedaan en wat hij daarmee ons te overwegen geeft, kijken we naar een kort fragment uit deel VI gecomponeerd voor Nieuwjaarsdag. Het bestaat uit twee onderdelen. Het eerste is de evangelietekst

van Matteüs 2:9-11, in de vertaling van Luther:

Als sie nun den König gehöret hatten, zogen sie hin. Und siehe, der Stern, den sie im Morgenlande gesehen hatten, ging für ihnen hin, bis daß er kam und stund oben über, da das Kindlein war. Da sie den Stern sahen, wurden sie hoch erfreuet und gingen in das Haus und funden das Kindlein mit Maria, seiner Mutter, und fielen nieder und beteten es an und taten ihre Schätze auf und schenkten ihm Gold, Weihrauch und Myrrhen.

MATTEÛS 2:9-11

De evangelist zingt dit stukje 'vertellend' op de muziek van Bach. Daarna volgt de koraalstrofe *Ich steh an deiner Krippen hier*.

Als Bach een evangelietekst toonzet, zoekt hij naar noten die klankruimte geven aan de betekenis en gevoelswaarde van die tekst. Zo wordt de luisteraar – en dat is de tenor eigenlijk ook! – betrokken in het verhaal. Heel mooi kun je dit in het evangeliestukje horen wanneer hij zingt: *Und Siehe*, 'En zie'. Hier richt zich de tenor, en eigenlijk dus de evangelist Matteüs, tot de hoorders en nodigt hen uit naast hem te komen staan om met zijn ogen te gaan kijken naar wat hij ziet. Met andere woorden: wij als kijker worden uitgenodigd naar dezelfde dingen 'anders' te gaan kijken. De vraag is dan altijd: wat zien wij dan? Op die vraag willen de recitatieven, aria's en koraalstrofen die in het Weihnachts-Oratorium na de evangelieteksten kunnen klinken, ons helpen een antwoord te vinden. Na de evangelietekst uit Matteüs 2:9-11 volgt de koraalstrofe:

*Ich steh an deiner Krippen hier,
o Jesulein, mein leben;
ich komme, bring und schenke dir,
was du mir hast gegeben.
Nimm hin! est ist mein Geist und Sinn,
Herz, Seel und Mut, nimm alles hin,
und laß dirs wohlgefallen!*

Ik sta aan jouw kribbe hier
o Jezuke, mijn leven;
Ik kom, breng en schenk Jou,
wat Jij mij hebt gegeven.
Neem aan! het is mijn geest en zin,
hart, ziel en moed, neem alles aan,
en laat het Jou welgevalen!

HIER BEN IK

Zonder uitleg of duiding volgt op het evangeliestukje over hoe de wijzen uit het oosten hun geschenken aanboden zoals gezegd direct de koraalstrofe. Die maakt ons onmiddellijk van luisteraars tot 'kraam-bezoekers'. Wij staan voor de stal, en bieden als geschenk aan het liefste wat wij zelf hebben ontvangen: ons leven.

Een van deze kraambezoekers is Dietrich Bonhoeffer geweest. Hij was een Luthers theoloog en een vooraanstaand (kerk)leider van het verzet tegen het Duitse nationaalsocialisme. In 1943 werd hij als politiek gevangene verdacht van hoogverraad en gevangengenomen. Kort voor het eind van de Tweede Wereldoorlog werd hij geëxecuteerd. In een brief gedateerd op de vierde adventszondag 1943, geschreven in zijn cel in de Berlijnse Tegelgevangenis, schrijft hij over deze koraalstrofe:

'[...] heb ik voor de eerste keer in deze dagen het lied *Ich steh an deiner Krippen hier* voor mezelf ontdekt. Ik had mij er tot nu toe niet veel aan gelegen laten liggen. Je moet wel lang alleen zijn en het mediterend kunnen lezen om het in je toe te kunnen laten. Het is in elk woord buitengewoon geladen en mooi. Het is wel een beetje monastiek-mystiek, maar precies zoveel dat het terecht is. Er is naast "wij" toch ook een "ik" en Christus, en wat dat betekent kan toch niet beter gezegd worden dan in dit lied.'

– DIETRICH BONHOEFFER

Bonhoeffer slaat de spijker op zijn kop als hij de kern van deze koraalstrofe typeert als 'een beetje monastiek-mystiek'. In de tweede zin horen we: 'Ik draag U als geschenken aan wat Gij mij hebt gegeven.' In eenvoudige taal klinkt hier wat een 'offer' is: Ik bied jou het liefste aan wat ik heb; en wat kan ik jou anders geven om jou te bedanken dan mijzelf. *Hier ben ik voor jou*. In deze woorden laat ik mij zien aan een jij, weet ik mij gezien door een jij, geef ik al wat ik ben aan een jij. Deze wederkerigheid tussen ik en jij ademt een grote intimiteit die Bach met zijn melodie-keuze en harmonisatie optimaal de ruimte geeft.

Hier komt de actualiteit van Bachs Weihnachts-Oratorium aan het licht. Bonhoeffer en met hem vele anderen hebben hun leven gegeven, geofferd, als martelaar, hopen op en uitziend naar een wereld waar recht, vrijheid en vrede voor ieder mag heersen. Dat hier de tonen meeklinken van de levensweg

'Met andere woorden: wij als kijker worden uitgenodigd naar dezelfde dingen 'anders' te gaan kijken'

Lorenzo Lotto, Aanbidding van de herders (1530). Olieverf op doek, 146 x 166 cm, Brescia - Pinacoteca Tosio Martinengo.

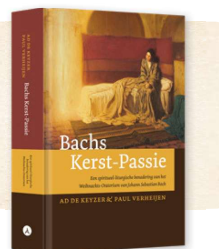
van het kind in de kribbe, die een weg naar het kruis zal gaan, is geen toeval. Bachs kerstatorium is een kerstpassie.

VAN KRIBBE NAAR KRUIS

De weg van kribbe naar kruis is ook in de christelijke iconografie terug te vinden. Als voorbeeld is hier *De Aanbidding der Herders* van Lorenzo Lotto afgebeeld. In de stal in Betlehem presenteren twee engelen met gespreide vleugels twee herders aan de Heilige Familie. Hun handen rusten op de schouders van de beide mannen. In een vlaag van kinderlijke tederheid grijpt het Kind met beide handen de snuit van het lam dat een van de herders boven Hem vasthoudt. Het lam verwijst symbolisch naar het lot dat het Kind te wachten staat: onschuldig als een

lam geslacht. Lorenzo Lotto geeft het Kind dezelfde krullen als de krullen van de vacht van het lam. De identificatie van Kind met Lam is daardoor niet te missen. In de latten in het venster rechts op de achtergrond is een kruis te zien. De weg van het Kind gaat ook hier van kribbe naar kruis. ■

*Ad de Keyzer en
Paul Verheijen*
Bachs Kerst-Passie
Adveniat (2025)
550 pagina's
€ 39,99

De Wandelmaat wenst de lezers van Klooster! een Zalig Kerstmis en een inspirerend 2026

met ruimte voor stilte, onthaasten, verwondering en ontmoetingen – onze kernwoorden.

Ga met ons kloosterwandelen.

De Wandelmaat organiseert in 2026 33 meerdaagse wandelreizen vanuit een klooster of religieuze leefgemeenschap: 25 in Nederland, 5 in België, 2 in Duitsland en 1 in Frankrijk.

Zie voor ons programma: www.dewandelmaat.nl

**Bid & Bemin,
spreekt dat jou aan?**

Met de getijdengemeenschap brengen we de inspiratie van de monastieke spiritualiteit bij jou thuis. We bieden een online verbonden gemeenschap voor ontmoeting, stilte en gebed vanuit de kloostertraditie.

De woorden "bid en bemin" vormen de kern van waar we voor staan. Ze bieden een richtlijn en ondersteuning voor ons dagelijks leven.

Interesse?
We lichten ons verhaal graag toe.

Klooster in de cloud
Getijdengemeenschap de Binnenkamer

We bieden:

- Een online gemeenschap
- Getijdengebeden (ochtend- en avondgebed)
- Stilte in verbondenheid
- Thuisretraites (online)
- Inspiratiebijeenkomsten
- Ontmoetingsdagen
- Geestelijke begeleiding

www.kloosterindecloud.nl